

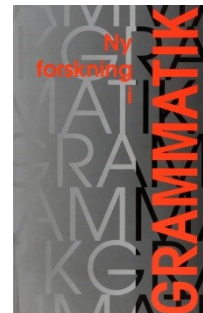
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Komplekse sætninger, tetiske udtryk og grammatikalisering

Forfatter: Kasper Boye & Peter Harder

Kilde: Ny Forskning i Grammatik 22, 2015, s. 41-58

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Dansk Sprognævn, 2015

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Ny Forskning i Grammatik (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Komplekse sætninger, tetiske udtryk og grammatikalisering

Kasper Boye & Peter Harder

1. Indledning

I Boye & Harder (2007) fremlagde vi en teori om tilfælde som (1), hvor det er omstridt om der er tale om komplekse sætninger med matrixsætningen i overordnet funktion, eller om matrixsætningen skal opfattes som en art appendiks til komplementsætningen.

(1) Jeg tror (at) han er rig.

Vi argumenterede for at man kunne forstå disse tilfælde i lyset af grammatikaliseringsteorien: De matrixsætninger der ikke (længere) udgjorde den syntaktisk overordnede sammenhæng, var i denne optik at forstå som (på vej til at blive) grammatikaliserede. Herunder redegjorde vi for sætninger som (2) og (3) som eksempler på at den oprindelige matrixsætning var grammatikaliseret.

(2) Han er, tror jeg, rig.

(3) Han er rig, tror jeg.

Grundtrækkene i denne tankegang kan ses ved at sammenligne udtryk af typen *det kan ske at P* og *kanske P*: Begge udtrykker et epistemisk indhold, men kun i det ene tilfælde er der tale om en kompleks sætning – i det andet udtrykkes der et epistemisk forbehold over for propositionen i en simpel sætning. Som påpeget af Thompson (2002) er en tolkning som ‘appendiks’ i mange tilfælde plausibel for matrixsætninger – og i sådanne tilfælde, hævdede vi, kan dette betragtes som første skridt ad en grammatikaliseringssti hvis ultimative endepunkt kunne være en epistemisk partikel.

Diskussionen om sådanne sætningers status er fortsat siden 2007, og tiden er inde til en opdatering af vores 2007-fremstilling. Det gælder både den

generelle diskussion om forholdet mellem syntaktisk og ‘diskursiv’ under- og overordning og den specifikke diskussion om matrixsætninger i komplementkonstruktioner. To vigtige momenter i en nødvendig revision er udviklingen i vores egen opfattelse af grammatikalisering (jf. Boye & Harder 2012) samt teorien om ‘tetisk grammatik’ (jf. Kaltenböck et al. 2011; Heine et al. 2013).

Fremstillingen starter med en principiel diskussion af matrixsætningers status og sætter diskussionen i relation til den nye teori om ‘tetiske’ størrelser. Vi argumenterer på basis heraf for en beskrivelse der integrerer dele af den ‘tetiske’ tilgang med vores (videreudviklede) teori om grammatikalisering og grammatiske størrelse. Et centralt punkt er en skelnen mellem konstruktional og ‘segmental’¹ grammatikalisering.

2. Hvad er en kompleks sætning?

Komplekse sætninger har en central status i sprogteorien, især i relation til principspørgsmålet om forholdet mellem sprogbrug og sprogstruktur. Dette fremgår af synspunkter fremsat dels i den generative grammatik, hvor struktur er i højsædet, og dels i den del af den funktionalistiske litteratur der ønsker at minimere strukturens rolle. Chomskyansk generativ grammatik sætter rekursion og dermed komplekse sætninger i en central position (jf. Hauser, Chomsky & Fitch 2000). Omvendt nedtoner usus-orienteret lingvistik typisk betydningen af matrixsætninger (jf. foruden Thompson 2002 tillige Verhagen 2006). Helsætninger ses ofte som en hovedsagelig skriftsproglig analyseenhed (jf. Halliday 1989), mens sondringen mellem oversætninger og undersætninger ikke spiller samme rolle i talesproget.

Vi mener begge parter har delvis ret: Klassiske komplekse sætninger har en teoretisk nøglerolle, men denne rolle kan ikke forstås ud fra en antagelse af en autonom strukturs selvfølge forrang – den må forstås i relation til en teori om hvordan strukturelle sammenhænge emergerer fra og relaterer til sammenhænge i sprogbrug. Diskussionen om parentetiske oversætninger er

---

1 Ved ‘segmental’ grammatikalisering forstår vi hvad vi på engelsk har kaldt ‘item grammatikization’: det (klassiske) tilfælde hvor udgangspunktet er en leksikalsk størrelse som via en grammatikaliseringsssti udvikler sig til et grammatisk ord eller et affix. Betegnelsen ‘segmental’ skal associere til at sådanne størrelser har et udtryk der omfatter fonetiske segmenter snarere end kun abstrakte mønstre eller skemaer.

efter vores opfattelse en vigtig brik i en samlet forståelse af forholdet mellem usus og struktur.

Centralt i dette forhold er at sprogstrukturens rolle bl.a. er at organisere det konventionelle indhold, herunder varetage den indholdssyntaktiske opgave at føje enkelttegnets indhold ind i større betydningssammenhænge. Klassiske komplekse sætninger udgør en bestemt type kompleks betydningssammenhæng. Dens karakteristiske træk kan sammenfattes i to definerende indholdssyntaktiske kendetegn.

Det første vedrører spørgsmålet om hvad der er kriteriet for at der foreligger en sætning. Argumentationen i denne artikel bygger på den opfattelse at prædikation er det definerende konventionelle indholdstræk ved en sætning, således at der er tale om en sætning (overordnet, underordnet eller uafhængig; finit eller non-finit) når der prædiceres noget om et argument.² Det betyder at en fuldgyltig kompleks sætning har to prædikationer inden for en overordnet, sammenhængende sætningsstruktur, jf.:

- (4) Politiet benægter at ‘nynazister’ deltog i slagsmål med autonome.
(Google-eksempel)

Det andet væsenstræk vedrører spørgsmålet om hvad der konstituerer syntaktisk under- hhv. overordning. Vi bygger her på den opfattelse at den overordnede prædikation (og dermed den som er indholdet i den overordnede sætning) er den som udgør kernen i den overordnede illokution sætningen konventionelt udtrykker. I dette eksempel er det derfor *benægter*-prædikationen som er den øverste prædikation, eftersom den er direkte omfattet af den deklorative illokution. Man kan bruge det overordnede prædikat til at kategorisere sætningens indhold, dvs. man kan karakterisere (4) som udtryk for at man “benægter” noget. Hvis det overordnede verbum havde været *antager* i stedet for *benægter* (dvs at *politiet antager at...*), ville man tilsvarende kunne sige at helsætningen udtrykker at man “antager” noget.

Den underordnede *deltage*-prædikation er en del af det propositionelle indhold, men fremsættes ikke selv som en assertion. Helsætningen kan

---

² Dette afspejler samme grundtanke som kommer til udtryk i Jespersens teori om nexus som sætningskonstituerende, jf. Jespersen (1921).

derfor ikke siges at udtrykke at nogen “deltager” i noget. *Deltage*-sætningen er imidlertid ligesom *benægte*-sætningen en fuldgyldig prædikation, dvs. den udgør et ‘omsagn’, der kobler prædikatets betydning til referenterne. Denne beskrivelse af komplekse sætninger kan opfattes som en prototype: En sætning er en kompleks sætning i den udstrækning den ligner sådanne tilfælde. (Komplekse sætninger med non-finitte prædikationer kan i en sådan optik opfattes som lidt mindre prototypiske end tilfælde med underordnede, men finitte prædikationer).

3. Parentetiske matrixsætninger og grammatikalisering

Det første problem der kræver afklaring, er spørgsmålet om hvad man kan opnå ved at tale om ‘grammatikalisering’ af matrixsætninger som *jeg tror, jeg hører*, osv. Her kan vi bygge på den generelle teori om grammatikalisering som præsenteres i Boye & Harder (2012). På basis heraf vil vi så søge at afklare hvad dets forhold er til begrebet om tetiske udtryk, og som afslutning argumenterer vi for en syntese der kan rumme begge elementer.

Definitionen af leksikalske og grammatiske størrelser er ifølge Boye & Harder (2012):

Leksikalske størrelser er pr. konvention (potentielt) diskursivt primære. De kan (men behøver ikke) udtrykke hovedpointen med en ytring.

Grammatiske størrelser er pr. konvention diskursivt sekundære. De kan ikke udtrykke hovedpointen med en ytring, men er sekundære i relation til en eller flere syntagmatisk forbundne udtryk.

Hertil svarer følgende definition af grammatikalisering:

Grammatikalisering er en diakron forandring hvorved der opstår størrelser der pr. konvention er diskursivt sekundære i forhold til et udtryk som er deres ‘vært’.

Et aspekt af en sådan forandring er at der opstår en konkurrence om hvilket af to syntagmatisk forbundne udtryk der har højest ‘diskursprominens’ – en konkurrence som ender med at det ene udtryk taber så eftertrykkeligt at det konventionaliseres som et sekundært vedhæng til det andet. Et mønstrek-

sempel på denne udvikling i forbindelse med diskussionen om parentetiske matrixsætninger (jf. Boye & Harder 2007) er udviklingen af partiklen *glo* i afrikaans (jf. Thompson & Mulac 1991: 318). I Boye & Harders (2007) beskrev vi udviklingen som følger. Udgangspunktet er leksikalsk *ek glo* i konstruktion med en (ligeledes leksikalsk) komplementsætning.

- (5) **Ek glo(LEX)** dat hy ryk is. (**Fed** betyder ‘primær’)
 jeg tror at han rig er
 ‘Jeg tror at han er rig.’

Ek glo kan som leksikalsk størrelse vinde konkurrencen om diskursprominens – således at komplementsætningen bliver sekundær (pointen er ‘hvad jeg tror’, ikke at ‘han er rig’). I andre tilfælde vinder komplement-sætningen konkurrencen om diskursprominens – således at *ek glo* bliver sekundær.

- (6) Ek glo(LEX) **dat hy ryk is.**

I dette scenarie indtræder der nu en grammatikaliseringsproces således at *ek glo* konventionaliseres som sekundært udtryk og dermed bliver grammatisk.

- (7) Ek glo(GRAM) **dat hy ryk is.**

Grammatisk *ek glo* minder om et sætningsadverbial og kan af denne grund flyttes fra initial position til en position inde i eller efter den oprindelige komplementsætning.

- (8) **Hy is,** glo ek(GRAM), **ryk.**
 ‘Han er, tror jeg, rig.’

Motiveret af den sekundære status indtræder der en fonologisk reduktion hvorved *glo ek* bliver reduceret til *glo:*

- (9) **Hy is** glo(GRAM) **ryk.**
 ‘Han er formodentlig rig.’

En teori som Boye & Harder (2007), hvor *kun* begrebet grammatikalisering inddrages som forklaring, støder imidlertid på to indvendinger. Den ene er

at ikke alle parentetiske udtryk med sandsynlighed kan hævdes at være grammatiske (eller grammatikaliserbare):

- (10) Jan er sindssyg, **tror jeg**. Potentielt grammatikalisérbar
- (11) Jan er sindssyg, **sagde man**. Potentielt grammatikalisérbar
- (12) Jan er sindssyg, **havde han den frækhed at sige**. Næppe grammatikalisérbar

Et andet problem er at teorien ikke kan beskrive præcis hvordan vi kommer fra den oprindelige ordstilling i (5)-(7), hvor matrixsætningen står først, til ordstillinger som (8), der er karakteristiske for den parentetiske læsning:

- (13) Ek glo dat hy ryk is. > Hy is ryk, glo ek. / Hy is, glo ek, ryk.

Disse problemer henstår således uløste hvis man kun har grammatikalisering som forklaringsværktøj.

4. ‘Tetisk grammatik’ som ny tilgang

Der er derfor grund til at undersøge om teorien om ‘tetiske’ udtryk er en bedre løsning. Tetiske størrelser udgør et mellemområde mellem sætningsgrammatiske og helt strukturfremmede diskursive fænomener, jf. betegnelsen ‘tetisk **grammatik**’ (jf. Heine et al. 2013; Kaltenböck et al. 2011). Teorien baserer sig på følgende antagelser:

- Der findes en klasse af ‘tetiske’ udtryk, som foruden egentlige parenteser og parentetiske matrixsætninger omfatter vokativer, diskursmarkører, non-restriktive relativsætninger m.v.
- Sådanne udtryk skal ikke forstås som del af den sætningsgrammatiske struktur, men som fragmenter der frit kan hægtes på før, inden i eller efter grammatisk strukturerede udtryk

Typiske egenskaber ved ‘tetiske’ udtryk er (jf. Kaltenböck et al. 2011) at de er:

- Prosodisk identificerbare og adskilt fra resten af ytringen

- Syntaktisk uafhængige
- Semantisk non-restriktive: diskurs-orienterede snarere end propositionelle
- Positionelt mobile

Hvis man tager udgangspunkt i eksistensen af en kategori af sådanne udtryk, har den tetiske tilgang følgende to fortrin: For det første giver den plads til idiosynkratiske parentes-udtryk, jf (14), citeret fra Kaltenböck et al. (2011: 854):

- (14) It's been a mixture of extreme pleasure – I've had hundreds of letters from all sorts of people who have enjoyed the book – and considerable irritation because of being constantly interviewed.

For det andet indebærer den en løsning på det problem, der blev omtalt i afsnit 3, problemet med at redegøre for hvordan man kommer fra ordstillingen i (5)-(7) til den i (8): Den tetiske tilgang forklarer positionsmulighederne for *ek glo*, *I think* og andre parentetiske udtryk som en konsekvens af den generelle positionelle frihed for tetiske udtryk. Da de ikke er en del af den grammatiske struktur, kan de puttes ind overalt.

På den anden side rejser teorien også nogle problemer. For det første er tetiske udtryk defineret ud fra en prototype, ikke ud fra nødvendige og tilstrækkelige betingelser. Derfor er kategorien ret heterogen (som eksempel kan nævnes at den også rummer imperativer). For det andet giver den tetiske tilgang ingen bud på hvordan man skal indplacere grammatikaliseringsscenerier som *ek glo* > *glo* (andre eksempler findes i Boye & Harder 2009). Det betyder ikke at problemstillingen anses for irrelevant: Heine & al. (2013) giver eksempler på at tetiske elementer kan grammatikaliseres, bl.a. ved overgang fra interjektion til gradsmarkør.

Et særligt problem er spørgsmålet om mere eller mindre foretrukne positioner for bestemte typer af tetiske udtryk. Den tetiske tilgang anerkender det delvise overlap mellem tetiske og sætningsgrammatiske udtryk – men fastholder ikke desto mindre en streng tvedeling imellem dem når det gælder konkrete eksempler. Mere eller mindre foretrukne positionelle muligheder gør derfor ingen forskel for et udtryks status, når det centrale træk er den

positionelle frihed som sådan. Dette fremgår af følgende passus (Kaltenböck & al. 2011: 869):

Accordingly, Jackendoff (2002: 256) says that his sentential adverbs, which we consider to be paradigm instances of theticals, “can go in any of the major breakpoints of the sentence”. Such a claim is in need of revision [...]. While they are most commonly inserted at the boundaries of phrases, theticals may also cut across phrasal constituents.

Dette punkt er centralt for den reviderede teori vi vil argumentere for i det følgende. Det er nemlig fra vores synspunkt ikke ligegyldigt hvilke begrænsninger der er på udtryks positionelle frihed. Et eksempel er den forskel det gør, trods udsagnet fra Heine & Kaltenböck, hvor man placerer konventionelt tetiske udtryk som det parentetiske *I think*. Når parentetisk *I think* placeres i sætningsadverbial position (medialt og finalt), signaleres skopus over hele sætningen – mens andre placeringer udtrykker tilknytning til en enkelt konstituent. Det er her af betydning at *I think* på dette punkt er parallelt med sætningsadverbier

- (15a) He has, **I think**, always had one car and two bicycles.
 (15b) He has **probably** always had one car and two bicycles.
- (16a) He has always had one car and, **I think**, two bicycles.
 (16b) He has always had one car and **probably** two bicycles.

At der ikke tages højde for denne forskel i teorien, illustrerer efter vores opfattelse hvorfor den tetiske tilgang ikke er nok i sig selv. Selvom man lægger til grund at man kan opfatte et vigtigt træk ved de pågældende udtryk ved at samle dem i kategorien ‘tetisk’, følger det ikke heraf at man ved at klassificere udtryk som tetiske fortæller alt hvad der er at sige om dem.

5. Syntese, 1. trin: plads og udfyldning

Baggrunden for diskussionen i det følgende er den konstruktionsgrammatiske fornyelse af diskussionen om grammatik og grammatikalisering. I forhold til konstruktionsbegrebet er der imidlertid en sondring som vi ønsker at pointere i højere grad end konstruktionsbegrebet i sig selv lægger op til, nemlig sondringen mellem ‘plads’ og ‘udfyldning’ (*slot* og *filler*).

Hvor konstruktionsbegrebet knytter disse to træk sammen, er vores pointe afhængig af at man skelner principielt mellem plads-egenskaber og udfylder-egenskaber. I Boye & Harder (2012) argumenterer vi for en skelnen mellem to slags grammatiske størrelser, de ‘segmentale’ udtryk og de abstrakte mønstre – hvor pladser har karakter af abstrakte mønstre. Sådanne plads-egenskaber er en del af konstruktionelle egenskaber og som sådan konventionelt sekundære og dermed grammatiske (og ikke leksikalske). Mens pladser selv nødvendigvis er grammatiske (de kan aldrig udgøre det primære indhold), kan deres udfyldere være enten grammatiske eller leksikalske.

Denne opdeling skaber mulighed for at beskrive de ovenfor omtalte “standard-pladser” for parentetiske elementer. Disse pladser er en bestemt slags grammatiske størrelser, der indgår som delelementer i forskellige konstruktioner, og de har det særlige kendetegn, at de er reserveret til diskursivt sekundært materiale med sætningsskopus. Mens pladsen selv altså nødvendigvis er grammatisk, kan udfylder-materialet være enten grammatisk eller leksikalsk og sekundært. Når vi beskriver fx *I think* i medial position, beskriver vi med andre ord en kompleks størrelse, hvis egenskaber delvis kan henføres til den mediale plads, delvis til selve det segmentale udtryk *I think*.

Vi kan illustrere plads-udfylder-sondringen som følger. Først pladserne, markeret med skarpe klammer:

(17) He has [ ] always had one car and two bicycles [ ].

På disse to pladser kan man bl.a. indsætte sætningsadverbier:

(18) He has [probably] always had one car and two bicycles [ ].

(19) He has [ ] always had one car and two bicycles, [probably].

... eller potentielt grammatikaliserbare matrixsætninger:

(20) He has, [I think], always had one car and two bicycles [ ].

(21) He has [ ] always had one car and two bicycles, [I think].

..eller ikke-grammatikaliserbare udtryk:

(22) He has, [Bob reluctantly admitted], always had one car and two bicycles [ ].

- (23) He has [ ] always had one car and two bicycles, [as everybody agreed].

I dansk er der (jf. Heltoft 2005: 160, 2011: 60-61) sket en gradvis udvikling fra topologi baseret på fokus-overfor-baggrund til en topologi hvor subjektet har særstatus. Som en bivirkning af denne forskydning er der opstået en særlig plads for sætningsadverbier der er baggrund (modsat fokaliserbare indholdsadverbialer). Dette er et restprodukt, men giver alligevel denne nye plads en specifik semantisk funktion, der er en del af grammatikken for dansk.

Sondringen mellem plads og udfylder muliggør en analyse af grammatikaliseringen af parentetiske udtryk der ikke har de samme problemer som analysen i Boye & Harder (2007). Udgangspunktet er udfyldningen af en "standardplads" med et leksikalsk element. Eftersom pladsen er reserveret til diskursivt sekundært materiale, tvinger den dette leksikalske element over i en sekundær rolle (selvom samme element med sin leksikalske status i andre sammenhænge kan være primært).³

- (24) Hy is, glo ek(LEX), ryk.
(Sekundær leksikalsk udfylder af en grammatisk plads beregnet for sekundære udtryk med sætningsskopus).

Der kan nu indtræffe en segmental grammatikalisering, som i tilfældet med afrikaans *glo*. Grammatikaliseringen består i, at det sekundære leksikalske element bliver konventionaliseret som sekundært.

- (25) Hy is, glo ek(GRAM), ryk.
(Grammatisk udfylder på en grammatisk plads beregnet for sekundære udtryk med sætningsskopus).

Som sidste mulige udvikling indtræder så fonologisk reduktion:

- (26) Hy is glo(GRAM) ryk.

Resultatet er at udfylderen i sig selv er genkendelig som grammatisk element (og derfor ikke længere kan forveksles med en prædikation).

---

3 I eksemplerne herunder tjener afrikaans *glo ek* atter som eksempel uden at vi dog har belæg for at dette udtryk faktisk har gennemgået den udvikling vi foreslår, og ikke den udvikling vi beskrev i 2007".

6. Syntese, 2. trin: ‘tetikalisering’ som første skridt i processen

Ovenfor har vi fremlagt en revideret analyse af grammatikaliseringen af matrixsætninger. Analysen er fri for de fleste af de problemer der var med analysen i Boye & Harder (2007), men vi skylder stadig at redegøre for hvordan man kommer fra initial placering af matrixsætningen som i (5)-(7) ovenfor til den mediale placering som i (8) eller finale placering, der er udgangspunktet for scenariet i afsnit 5.

Her kommer teorien om tetisk grammatik ind i billedet. Kaltenböck et al. (2011) opererer med en overgangsmulighed fra sætningsgrammatisk til tetisk status, som de kalder *co-optation*. Essensen i denne proces er at sætningsgrammatiske udtryk, fx ved indskud af *det håber jeg da* midt i en anden sætning, umiddelbart kan overgå til at være tetiske udtryk. Dette begreb om *co-optation* vil vi tage som udgangspunkt for hvad vi gerne vil kalde **tetikalisering**. Forskellen mellem de to begreber er at man med begrebet ‘*co-optation*’ fokuserer på at samme udtryk kan have begge roller (dvs. at der ikke er et adskilt leksikon af tetiske udtryk), mens vi med udtrykket *tetikalisering* ønsker at fokusere på at man kan vriste udtryk ud af en grammatisk relation til omgivelserne for i stedet at give dem den særlige type af diskursive relation som svarer til **prototypen** af den tetiske kategori. Hermed tænker vi på den non-restriktive og appendiks-agtige status som er forbundet med parentetisk indføjning, kombineret med den frie topologiske placering (imperativer falder således uden for denne prototype, selvom de som nævnt opfattes som tetiske).

Redegørelsen er nu i al sin simpelhed den, at man kommer fra initial placering af matrixsætningen til medial eller final placering ved tetikalisering. Den leksikalske matrixsætning i (5) eller (6) rykkes med andre ord fri af sin kanoniske placering og kan i princippet indsættes hvor som helst. (Eksempler af tilsvarende karakter kunne være brugen af udtryk som *says you* eller *in your dreams* som diskursive replikker der er udtryk for skepsis over for samtalepartnerens forudgående replik). Grammatikaliseringsscenarioet i afsnit 5 er en mulighed for de tetikaliserede udtryk der indsættes på det vi har omtalt som “standardpladser”.

Det samlede forløb kan opsummeres som følger:

Samlet forløb i udviklingen af udtryk som *I think* og *ek glo*.

Udgangspunkt:

LEKSIKALSK-STRUKTURELT STADE

I think this is Joe – my friend.   Leksikalsk, potentielt primær
matrixsætning

Ek glo dat hy ryk is.

> Tetikalisering (herunder sekundarisering)

LEKSIKALSK-TETISK STADE

a.   This is Joe – my friend (I think).   (Paren)tetisk udtryk som
fritflydende sekundært
vedhæng

b.   This is, I think, Joe – my friend.   (Paren)tetisk udtryk på kon-
struktionel plads beregnet
for sekundære udtryk med
sætningsskopus

Hy is, glo ek, ryk.

> Segmentalgrammatikalisering

Det tetiske udtryk på den konstruktionelle plads beregnet for sekundære udtryk konventionaliseres med den sekundære status, dvs. mister evnen til at være diskursivt primært.

Da grammatisk og tetisk position er uforenelige, indebærer det samtidig 'af-tetikalisering': integration af det førhen frie tetiske udtryk på en ny plads i den grammatiske struktur.

3. GRAMMATISK STADE

Hy is, glo ek, ryk.   Grammatisk udtryk på kon-
struktionel plads beregnet
for sekundære udtryk med
sætningsskopus

> Fonologisk reduktion

Hy is glo ryk.   Grammatisk udtryk, der fo-
nologisk adskiller sig fra sit
leksikalske ophav

Dette skema giver som antydnet mulighed for flere forskellige scenarier, afhængigt af hvor langt ned ad stien man fortsætter. Første afstigningsmulighed er stop efter tetikalisering. I så fald får man et leksikalsk (paren)tetisk vedhæng, der kan udfylde konstruktionelle standardpladser, men alternativt kan være fritflydende. Et dansk eksempel ville være *som man siger* eller *hvad skal man sige*.

Næste afstigningsmulighed er at stoppe efter den proces der indebærer segmental grammatikalisering (og som en bivirkning medfører af-tetikalisering). Her bliver udtrykket atter indsat på en grammatisk plads der ud over sekundær status signalerer sætningskopos (fx ‘inquirer’ a la *sagde han* og *hævede de* i deres kanoniske position i sætningen).

Tilbage bliver muligheden for at det grammatikaliserede udtryk udvikler sig fonologisk væk fra sit leksikalske ophav således at det i sig selv bliver genkendeligt som grammatisk udtryk. Eksempler på udtryk der er nået til dette punkt, er afrikaans *glo*, tysk *glaub*, norsk *tru*.⁴

7. Bonus: en model der også kan håndtere sætningsadverbialer

Boye & Harder (2012) argumenterer for at sætningsadverbier skal betragtes som grammatiske udtryk (konventionelt sekundære). Argumenterne er at de er ikke-fokaliserbare (bortset fra i metalinguistiske og kontrastive læsninger) og at de er ikke-adresserbare:

(27) *Det er sandsynligvis ($\sqrt{\text{sandsynligt}}$) at han er død.

(28) A: – Han tog sandsynligvis til Århus i går
B: – Nåda – *sandsynligvis? ($\sqrt{\text{Århus}} - \sqrt{\text{i går}}$).

Hvis det er korrekt at sætningsadverbier er grammatiske, rejser det spørgsmålet hvordan de kan være nået frem til denne status, altså: Hvad er den historiske

---

4 Den præcise beskrivelse af engelsk *I think* afhænger af 1) om initialt og ikke-initialt *I think* ses som strukturelt forskellige eller varianter af samme ‘item’ (et generelt metodeproblem for diakron lingvistik), og 2) i hvilken udstrækning veldefinerede konstruktionelle pladser kan identificeres i engelsk. Det er ikke pointen at tage stilling til disse spørgsmål her.

proces hvorved sætningsadverbier opstår som en særlig type af grammatiske størrelser?

Der kan tænkes flere scenarier. En mulighed er grammatikalisering via affigering. Dette er imidlertid næppe en attraktiv forklaringsmodel. Som påpeget af Björn Wiemer (2014) er der sætningsadverbier der ikke kan beskrives på denne måde. Nogle engelske sætningsadverbier er dannet ved affigering, f.eks. engelsk *probably* og *evidently*, men det er ikke alle adverbier med det relevante affiks *-ly* der er grammatiske. Mådes- og tidsadverbier med *-ly* er klart leksikalske: De kan være diskursivt primære. F.eks. kan de adresseres i efterfølgende diskurs.

- (29) – He returned immediately
 – √What, immediately?

Scenariet er desuden uplausibelt for så vidt som der i litteraturen ikke er kendte eksempler på grammatikalisering via affigering.

En anden mulighed er hvad man kunne kalde ‘øjeblikkelig grammatikalisering’ – dvs. at ord som *probably* og *evidently* får grammatisk status i samme øjeblik de dannes som adverbier af et adjektiv med propositionelt skopus. Adverbier med sætnings- (og propositionelt) skopus er uden for fokus-domænet, og her ville grammatikalisering efter denne model være en ‘del af pakken’, når man danner sådanne udtryk. Denne beskrivelse ville imidlertid ligeledes falde uden for den generelle model for grammatikalisering.

De attraktive sider af denne løsning ville imidlertid kunne bevares hvis man anvendte samme model som for matrixsætninger i beskrivelsen ovenfor. Vi springer de første trin over da de ikke er relevante her:

LEXIKALSK STADE

Sekundært leksikalsk udtryk på konstruktionel plads beregnet for sekundært materiale med sætningsskopus

He has probably(LEX) seen it.

Han har garanteret(LEX) set den.

Hy is glo ek(LEX) ryk.

> Segmental grammatikalisering

Konventionalisering af udtryk som havende sekundær status

GRAMMATISK STADE

Grammatisk udtryk på konstruktionel plads beregnet for sekundært materiale med sætningsskopus

Han har vist(GRAM) set den.

Hy is glo(GRAM) ryk.

Dette scenarie passer med standardmodellen for grammatikalisering. Ligesom ved matrixsætninger kan processen stoppe forskellige steder. Første afstigning er stop efter associering med en konstruktionel plads der signalerer sekundær status. Det gælder engelske perifere adverbier (disjuncts), som i *This is frankly unbelievable* (BNC: B2W 860), der kan sammenlignes med samme ord i rollen som mådesadverbium: *I suppose I have to admit that I was stupid to speak so frankly in front of my father...*(BNC: HGM 3416). Sammenligningen viser at *frankly* som ord bevarer leksikalsk status, selvom det også kan optræde på en plads der er reserveret for grammatisk funktion.

Næste mulige udvikling er (segmental) grammatikalisering, dvs. at udtrykket i sig selv tildeles grammatisk status. Kontinental-germanske partikler som fx dansk *vist* er eksempler på klart grammatikaliserede adverbier. Adverbier som dansk *sandsynligvis* og engelsk *probably* og *evidently* optræder overvejende på standardpladsen og er følgelig overvejende sekundære. Det er strengt taget vanskeligt at afgøre om de er inhærent sekundære, dvs. grammatiske, eller om de er det som følge af deres placering og altså er leksikalske.

8. Sammenfatning

Denne artikel fremsætter et nyt bud på en integreret teori om parentetiske matrixsætninger, anskuet som led i en mere generel teori om komplekse sætninger og beslægtede konstruktionstyper, og den udgør derved en ajourføring af den teori vi fremsatte i Boye & Harder (2007). Der er to udgangspunkter: grammatikaliseringsteori samt teorien om tetisk grammatik.

Det reviderede forslag vi kommer med, antager eksistensen af følgende mulige processer:

1. ‘Tetikalisering’: den proces der løsriver matrixsætninger fra deres **gamle** grammatiske position som ‘øverste prædikation’ og indsætter dem hvorsomhelst de kan fungere som parentetisk appendiks.

2. En bestemt type konstruktionel grammatikalisering, nemlig dannelsen af konstruktioner med pladser der er reserveret for størrelser med grammatisk funktion (med nexusadverbial-topologi i dansk som eksempel, jf. Heltoft 2005: 160). Artiklen kommer ikke nærmere ind på denne proces, og argumentationen forudsætter således kun at pladser har egenskaber der ikke er bundet til bestemte udfyldere.
3. Når tetiske elementer indgår i sådanne konstruktioner, indebærer det ‘af-tetikaliserings’, nemlig integration i en ny grammatisk position.
4. Segmental grammatikalisering: den (klassiske) grammatikaliseringsproces, hvorved et leksikalsk udtryk konventionaliseres som grammatisk sekundært. I den specifikke proces som er i fokus her, indebærer det at af-tetikaliserede elementer på en konstruktionel plads der er reserveret til sekundært materiale, nu i sig selv konventionaliseres som sekundære og grammatiske størrelser.

Eksempler på elementer der har gennemgået alle processerne, er partikler der diakronisk stammer fra sætninger; til yderligere illustration kan anføres tysk *glaub*, norsk *tru*.

Modellen viser hvordan de to slags grammatiske størrelser (konstruktionelle pladser samt grammatikaliserede segmentale størrelser) kan indgå i samme udviklingsforløb. Derudover integrerer modellen to forskellige måder at tilskrive sekundær status på (tetikaliserings og grammatikalisering), og endelig tilbyder modellen som en sidegevinst en løsning af det problem som Björn Wiemer (2014) har påvist mht. grammatikalisering af sætningsadverbier.

Henvisninger:

BNC = British National Corpus.

Boye, K. & P. Harder (2007). Complement-taking predicates: Usage and linguistic structure, *Studies in Language* 31, 569-606.

Boye, K. & P. Harder (2012). A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization, *Language* 88, 1, 1-44.

Dehé, N. & A. Wichmann (2010). Sentence-initial I think (that) and I believe

- (that): Prosodic evidence for use as main clause, comment clause and discourse marker, *Studies in Language* 34, 1, 36-74.
- Diessel, H. (1999). *Demonstratives: Form, function, and grammaticalization* (= *Typological Studies in Language* 42). Amsterdam: John Benjamins.
- Halliday, M.A.K. (1989). *Spoken and written language*, 2. udg. Oxford: Oxford University Press.
- Harder, P. (1975). Prædikatsstruktur og kommunikativ funktion, *Nydanske Studier* 8, 102-112.
- Hauser, M.D., N. Chomsky & W.T. Fitch (2002). The Faculty of Language: What is it, who has it, and how did it evolve? *Science* 298, 1569-1579.
- Heine, B., G. Kaltenböck, T. Kuteva & H. Long (2013). An outline of Discourse Grammar, i S. Bischoff, & C. Jenny (red.), *Reflections on functionalism in linguistics*, Berlin: Mouton de Gruyter, 155-206.
- Heltoft, L. (2005). Ledsætning og letled i dansk: OV-rækkefølgens rester, i J. Nørgård-Sørensen, L. Heltoft & L. Schøsler (red.), *Grammatikalisering og struktur*, København: Museum Tusulanum, 145-166.
- Hengeveld, K. & J.L. Mackenzie (2008). *Functional Discourse Grammar: A typologically-based theory of language structure*. Oxford: Oxford University Press.
- Kaltenböck, G., B. Heine & T. Kuteva (2011). On thetical grammar, *Studies in Language* 35, 4, 848-93.
- Langacker, R.W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar*, vol.1: *Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Lockwood, W.B. (1968). *Historical German syntax*. Oxford: Clarendon.
- Newmeyer, F.J. (2010). What conversational English tells us about the nature of grammar: A critique of Thompson's analysis of object complements, i K. Boye & E. Engberg-Pedersen (red.), *Language usage and language structure*, Berlin: De Gruyter Mouton, 3-43.
- Nørgård-Sørensen, J., L. Heltoft & L. Schøsler (2011). *Connecting grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins.
- Searle, J.R. (1969). *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thompson, S.A. (2002). 'Object complements' and conversation, *Studies in Language* 26, 1, 125-164.
- Thompson, S.A. & A. Mulac (1991). A quantitative perspective on the grammaticization of epistemic parentheticals in English, i E.C. Traugott & B. Heine (red.), *Approaches to grammaticalization II*, Amsterdam: John Benjamins, 313-329.
- Traugott, E.C. (1982). From propositional to textual and expressive meanings:

Some semantic-pragmatic aspects of grammaticalization, in W.P. Lehmann and Y. Malkiel (red.), *Perspectives on historical linguistics*, Amsterdam: Benjamins. 245-271.

Verhagen, A. (2006). *Constructions of intersubjectivity: Discourse, syntax, and cognition*. Oxford: OUP.

Wiemer, B. (2014). *Quo vadis* grammaticalization theory, *Folia Linguistica* 48, 2, 425-467.